

Patrick Lateur
 “Dichter & Verder. Anton van Wilderode”
 Toespraak bij de opening van de tentoonstelling
 Stadsbibliotheek Sint-Niklaas, zaterdag 28 september 2013

*Er stond een boomgaard sneeuw wit in het dal
 dat ik niet nader kende dan bij name
 de oppertakken in boeketten samen
 en waiend een begin van bloesemval.*

*Zien deed haast pijn. Was al een oud verdriet
 mij lang geleden elders overkomen
 toen ik een knaap nog onder appelbomen
 in wolken van verwonderingen liep. (VD 724)¹*

Dames en heren,

Het gedicht *Boomgaarden* schreef Anton van Wilderode dertig jaar geleden, herfst 1983, om twee jaar later te verschijnen in de bundel *De Vlinderboom*. De twee strofen bevatten de trits die de dichter ten gronde kenmerkt: weemoed, verlangen en geluk. De 65-jarige dichter, die schuilgaat achter de oude keizer Karel, denkt bij het zien van een Spaanse boomgaard vol bloesem met weemoed terug aan wat hij als kind op het ouderlijke erf in Moerbeke vol verwondering beleefde. Maar in dat geluk van weleer stak ook reeds het verdriet om wat vergankelijk is – bloesem is van korte duur – én het verlangen naar wat duurzaam is. Die verzen zijn exemplarisch voor het hele oeuvre van Van Wilderode, inhoudelijk en vormelijk. Ze tonen aan dat – doorheen en ondanks een aantal haast onopvallende verschuivingen – de dichter zijn poëtica thematisch en formeel in grote mate trouw is gebleven, vanaf *De moerbeitoppen ruischten* (1943) tot *Hout op snee* (1997). Ik wil in deze inleiding eerst even ingaan op aspecten van zijn dichterschap dat een halve eeuw duurde, om dan in een tweede beweging te zien hoe dat merkwaardige oeuvre vandaag verder kan en moet leven.

* * *

In de vaak verhitte discussies rond de vraag in welke richting de Vlaamse poëzie moest evolueren na de ontredde van de Tweede Wereldoorlog en de repressie, nam Van Wilderode met andere katholieke dichters uit die tijd het standpunt in van de verbondenheid tussen poëzie en leven. Literatuur moest vanuit de geloofsinspiratie de lezer een bestaansverheldering geven door de harmonie van klassieke verzen. De experimentele en modernistische poëzie van de jaren vijftig heeft Van Wilderode dus grotendeels aan zich laten voorbijgaan. Nog in 1976 verklaart hij in een gesprek met Joos Florquin: "Ik heb zo vaak met gedichten concrete dingen mogen ervaren die, buiten alle literatuur om, wijzen op de menselijke functie van de poëzie, ervaringen die wijzen op de behoefte van de mensen aan dingen die troosten in de echte zin, aan antwoorden op vragen die belangrijk zijn. Dat is heel wat meer dan een spel van mooie klanken."² Die poëtische keuze heeft hij consequent en met een groot vakmanschap toegepast, zowel in de bundels waarin hij een eigen thematiek ontwikkelde als in zijn gebruikspoëzie die hij voor religieuze vieringen en voor volksnationale gelegenheden schreef. Die

¹ Anton van Wilderode, *Volledig dichtwerk. Gebundelde gedichten*. Redactie Patrick Lateur, Tielt, Lannoo, 1999, 1790 p.

² J. Florquin, *Ten huize van...*, Leuven, 1978, 14de reeks, p. 58.

toegankelijkheid en herkenbaarheid hebben hem in Vlaanderen bijzonder populair gemaakt en daardoor was hij ook een van de meest gelezen dichters uit de tweede helft van vorige eeuw.

In hetzelfde gesprek met Florquin luidt het: "Heel mijn poëzie is een poëzie van verlies ...: verlies van de jeugd met haar geborgenheid en geluk, verlies van mijn ouders, verlies van een vriendelijke, vreedzame wereld, verlies ook van vrienden..."³ Van Wilderode heeft in zijn verzen het verloren paradijs tot leven willen roepen om het nog eenmaal vast te houden. Het geboortehuis, de familie, het dorp, het Waasland, Vlaanderen, de mediterrane wereld: in concentrische cirkels deint zijn wortelgrond uit in de ruimte, maar ook in de tijd (de kinderjaren en de vergane glorie van de antieke beschaving). *De moerbeitoppen ruischten* verwerkt het verlies van zijn vader:

*Vader, wij hebben u begraven en de grond erkend
zacht om te slapen, zacht om te vergeten:
zand dat vervloeit en water, ongeweten,
herinnering en droefheid voormaals onbekend.* (VD 60)

Diezelfde elegische toon vinden we veel later terug in de bundel *Onverwachts onderweg* waarin hij in meer concrete beelden de moederfiguur memoreert:

*Je staat achter het raam zonder gezicht.
De notelaar met geverniste blaren
glanst van een zuiver en onwerelds licht
dat huiveringen legt over je haren.* (VD 363)

Ik wees zo-even al op zijn terugblik op de paradijselijke kinderjaren. Maar ook Van Wilderodes talrijke reizen naar het Zuiden maakten de dichter bewust van de vergankelijkheid van de dingen. Zelfs zonder in Griekenland te zijn geweest, had hij reeds in *Najaar van Hellas* uit 1945 de crisis van de Westerse beschaving vergeleken met de ondergang van de Helleense cultuur.

Terugkijkend naar vele vormen van verlies, van verloren paradijs, kijkt Van Wilderode sinds *De overoever* steeds meer uit naar een ander paradijs. In *Buitengaats*, een van zijn laatste bundels (1996), vat de dichter in het kwatrijn *Verwacht* goed samen wat zijn poëzie daarvoor vermag:

*Er is een liever land dat ik niet ken
waar ik verwacht en uitgenodigd ben
maar niet, zolang ik leven mag, kan komen
tenzij somtijds met poëzie en pen.* (VD 1572)

Poëzie als mogelijkheid om de toekomst in te halen. Van Wilderodes gelovige visie heeft hem eigenlijk vanaf het begin dat verlangen naar de overoever ingegeven. De gelijknamige bundel uit 1981 – mijn lievelingsbundel – is een verdichte Italiëreis langs vele grote plaatsen waarin verschillende culturen hun sporen nalieten, die de dichter confronteren met dood en hiernamaals: Griekse tempels, Etruskische graven, Romeinse ruïnes, Byzantijnse mozaïeken, middeleeuwse fresco's... In de Villa Giulia te Rome kijkt hij naar de sarcofaag met het Etruskische echtpaar en het magistrale gedicht eindigt met:

*Tezamen ingescheept en onder zeil
om op een verdere oever te belanden
voor eeuwen slaap en onverliesbaar heil.* (VD 440)

³ J. Florquin, *ibidem*, p. 29.

Wie zo denkt, heeft de betrekkelijkheid van de dingen leren inzien, heeft verlies leren aanvaarden, is gelouterd én heeft ook oog voor het geluk.

Dat geluk heeft uiteraard reeds te maken met het herscheppen in verzen van het verloren paradijs en met de zachte zekerheid van de vervulling in een ander paradijs. Maar tussenin liggen de momenten van intens geluk om wat hem is gegeven. Vooral de manier waarop de dichter de dingen oproept getuigt van dat geluksgevoel. Wie goed leest, voelt hoe Van Wilderodes verzen vol geuren, kleuren en geluiden steken.

*De merel is een glanzend-zwarte vorst
die mij met huppelsprongen naderen dorst,
de kraaltjes in zijn ogen van rood koper.
Ik zie het bonzen van zijn veren borst. (VD 1012)*

Herman de Coninck, die zijn bewondering uitschreef voor de kwatrijnen van *Poedersneeuw*, noemt dit merelgedicht "een gedicht van louter visuele zintuiglijkheid... Dichter bij een vogel kun je niet komen, denk ik. De mooiste kwatrijnen van Van Wilderode zijn allemaal van zo'n weldadig sensitivisme." ⁴ Het meest intense geluk vond de priester-dichter Van Wilderode ongetwijfeld in wat het geloof hem aanreikte. Zijn Paulusbundel of zijn religieus gelegenheidswerk, maar eigenlijk heel zijn poëzie ademt op elke bladzijde sacraliteit, óók vanuit de vragen en de twijfels die de condition humaine bij hem oproept. Het slotgedicht van de cyclus *Van huis uit* uit *Dorp zonder ouders* is daarvan wellicht een van de meest aangrijpende voorbeelden, en voor mij een van zijn beste gedichten, een minder makkelijk vers, dat ik toch integraal lees:

*Tijden terug toen alles nog van voren
af aan beginnen moest, de weg naar boven
van leerzaam leven loutering geloven
en aan een hoge meester toebehoren
die weelde dikwijls dikwijls wee zou wezen.
Ik sta nog aan de rugwand van de krater
gevuld met lava of met levend water.*

*Verlaat mij niet nu met geweld gerezen
de arend nacht door geen bevel beteugeld
hangt in de valscherp van zijn harde vleugels. (VD 398)*

Weemoed, verlangen, geluk zijn de thema's van de dichter. En ik denk dat Van Wilderode ook vanuit die gevoeligheden zijn andere activiteiten en engagementen als priester-leraar, als vertaler en als Vlaming heeft beleefd.

Ik hoef de bladzijde uit *Kartonnen dozen* niet meer te citeren waarin Tom Lanoye zijn bewondering en dankbaarheid voor zijn oud-leraar uitschreef. En dat het geen literaire pose was, hebben wij in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde tot tweemaal toe kunnen ervaren toen Lanoye zowel bij de voorstelling van de editie van *De moerbeitoppen ruischten* in 2010 als bij de ontvangst van de KANTL- Prijs voor zijn toneelwerk *Atropa* in 2012 zijn leermeester alle lof toezwaaide. Ik verwijs ook graag naar het tweedelige handboek *De dubbelfluit*, een gecommuniceerde bloemlezing uit de Nederlandse literatuur. Het handboek hield dertig jaar stand en

⁴ H. de Coninck, *De flaptekstlezer*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1992, p. 90.

wordt vandaag hier en daar nog geconsulteerd door leerkrachten die houden van een uitdaging. Wel stiekem, want van hogehand afgeraden wegens veel te interessant en te moeilijk. Dat Van Wilderodes onderwijs in de literatuur aanstekelijk én vruchtbaar was, bewijst het feit dat onder zijn oud-leerlingen belangrijke namen uit onze hedendaagse literatuur voorkomen, van wie er een paar in de komende weken hier nog het woord nemen. Allen huldigen zij een totaal andere poëtica dan Van Wilderode, maar hun gedrevenheid vonden zij bij een bezielende oud-leraar.

In het verlengde van zijn lesopdracht en gevoed door zijn dichterschap werd Van Wilderode ook de geprezen vertaler van vooral Vergilius en Horatius. Ik wil er u hier enkel op attenderen dat hij de tweede dichter uit de Nederlanden is die de volledige Vergilius bracht. Zijn voorganger heet Joost van den Vondel.

De dichter van het onvergetelijke *Lied van mijn land* heeft in het spoor van Guido Gezelle en andere priester-dichters zijn liefde voor Vlaanderen nooit onder stoelen of banken gestoken, ook niet onder kerkbanken: in 1984 ging hij met prelaat Koenraad Stappers van Averbode bij paus Johannes-Paulus II pleiten voor amnestie. Een keuze uit de teksten die hij schreef voor de IJzerbedevaart heeft hij in 1974 opgenomen in zijn *Verzamelde gedichten*, wat erop wijst dat hij ook die gebruikspoëzie als een substantieel onderdeel van zijn werk beschouwde. Opvallend daarin is zijn pacifisme. Vanuit de gebrokenheid die de slagvelden van de IJzer bij hem opriepen, weerklinkt in zijn verzen steeds weer de roep tot vrede:

*De wereld die wij willen is een vrede
die zonder wrevel over het verleden
het doek haalt van vergeven en vergeten.*

...

*De wereld die wij willen is de wereld
ons tot verzadiging ten deel gegeven,
tot overmaat en lieflijkheid van leven. (VD 320)*

* * *

Ik vermeldde zo-even de naam van Guido Gezelle. Thematisch, kwalitatief en kwantitatief komt Van Wilderode onze eerste grote priester-dichter heel nabij met een oeuvre dat reeds gecanoniseerd is, niet alleen door de Driejaarlijkse staatsprijs voor Poëzie voor *Dorp zonder ouders* in 1980 en de Driejaarlijkse Staatsprijs voor een schrijverscarrière in 1987, maar ook door zijn talloze lezers die de vele edities van zijn verzamelde gedichten mogelijk maakten. Maar wat ooit met Guido Gezelle begon, werd met Van Wilderode wellicht definitief afgesloten. Meer nog, Van Wilderodes heengaan in 1998, op de drempel van een nieuw millennium, onderstreepte alleen maar wat al een paar decennia duidelijk was: het einde van de dominante aanwezigheid van een christelijke cultuur die ook politiek en maatschappelijk bepalend was voor het Vlaanderen van de twintigste eeuw. Eigenlijk overleefde Anton van Wilderode de cultuurperiode die hem heeft gevormd en waaraan hij zijn stem heeft geleend als priester-dichter, als minnaar van de Oudheid en als volksverbonden Vlaming.

En dus is de grote vraag: hoe moet het verder met dit oeuvre in een culturele, maatschappelijke en religieuze context die grondig is gewijzigd en voortdurend in beweging zal blijven?

Wat de Stad Sint-Niklaas onderneemt, nu haar grote dichter 15 jaar geleden overleed, verdient alle lof, Meneer de Burgemeester, Mevrouw de Schepenen van Cultuur. De tentoonstelling, de

lezingenreeks en andere activiteiten zullen de naam en het werk van Anton van Wilderode bij weer nieuwe mensen onder de aandacht brengen.

Met jullie hoop ik ook van harte dat er een duurzame oplossing komt voor het huis van de dichter. De Vlaamse Gemeenschap is grote erkentelijkheid verschuldigd aan de man die met het woord de autonomie van de Vlaamse Gemeenschap mede heeft helpen realiseren. Wat er in Londerzeel gebeurd is met het geboortehuis van Gerard Walschap, wat er in Sint-Baafs-Vijve gebeurt met *De Elsbos* waar André Demedts werd geboren en wat er in Beersel staat te gebeuren met het huis van Herman Teirlinck, zo iets mag de Vlaamse Gemeenschap niet laten gebeuren in Moerbeke.

Inmiddels werd er in het archief voortreffelijk werk geleverd door Hildegard Coupé en blijft Beatrijs van Craenenbroeck met de Internationale Vriendenkring het werk van Van Wilderode verder promoten.

Want er is inderdaad nog veel werk. Ik ondervond het vorige maand nog toen ik voor een studiedag in december aan de Universiteit van Bologna een lijst ontving van Italiaanse vertalingen van dichters uit de Lage Landen. Daar stonden vreemde namen bij, maar bijvoorbeeld niet die van Van Wilderode. terwijl een kleine selectie uit zijn werk toch door Luisa van Wassenaar-Crocini werd vertaald. Ik zal daar in december op mijn manier een en ander rechtzetten.

Ook de Moerdijk bleef en blijft voor zijn werk veel te breed, wellicht omwille van de clash tussen de Vijftigers en dichters met een klassieke poëtica, omwille van de Vlaamse clichés die ginder uit onwetendheid werden overgenomen, én ook omdat Anton van Wilderode het lot deelde dat Jan Willem Schulte Nordholt, Guillaume van der Graft en Michel van der Plas kenden wegens te religieus.

Voor de nabije toekomst lijkt me een bloemlezing met een strenge selectie van honderd gedichten een noodzaak, en voor die uitgelezen bloemen lijkt het Poëziecentrum de aangewezen uitgever. Tegelijk zouden jonge onderzoekers of masterstudenten zich over het werk van Van Wilderode moeten buigen. Men zou zich ook kunnen afvragen of er met een regelmaat stukken uit het archief – ik denk aan passages uit de dagboeken – openbaar kunnen worden gemaakt. Wat ik daaruit ooit zelf citeerde voor de Sappho-editie of wat Edward Vanhoutte gebruikte voor de editie van *De moerbeitoppen ruischten*⁵ lijkt geen problemen i.v.m. privacy op te roepen. Een en ander zou de bouwstenen kunnen leveren voor een biografie die er toch zou moeten komen over een vijf à tien jaar. Er is in het verleden daartoe al een heel stevige aanzet gegeven door Willem Persoon (1977, 1984³), Fred de Swert (1977), Lieve en Rom Duprez (1985) en Rudolf van de Perre (1988). Intussen zijn de eisen van het biografische genre grondig veranderd en zijn er ten onzent belangrijke biografen zoals o.m. Joris van Parys, Manu Van der Aa, Peter Theunynck die zich aan zo'n titanenwerk kunnen zetten. Want een titanenwerk wordt het, gezien de grote betrokkenheid van Anton van Wilderode in de culturele, maatschappelijke en religieuze wereld van zijn tijd.

* * *

Maar, dames en heren, hic et nunc hebben we alvast de langverwachte tentoonstelling waar we met z'n allen met grote ogen naar uitkijken. Ik feliciteer daarvoor de burgemeester, de schepenen van

⁵ Anton van Wilderode, *Sappho*, Redactie Patrick Lateur, Leuven, Uitgeverij P, 56 p. – Anton van Wilderode, *De moerbeitoppen ruischten*. Documentaire varianteneditie met een kroniek van de genese door Edward Vanhoutte, Gent, KANTL, 2010, 763 p.

Cultuur en Rik van Daele, directeur Dienst Cultuur, en zijn medewerkers, in het bijzonder Patrick van Belleghem.

Ik zal voorbij zijn en het dorp zal duren, schreef Van Wilderode, het openingsvers van *Dorp zonder ouders*. Een grote dichter is nooit voorbij. Van Wilderode deelt in wat hijzelf van Horatius vertaalde: *Voltooid mijn monument! Zal duurzaam blijven / voorbij de levenstijd van brons en koper* (Ode 3.30.1)⁶. En in wat Gezelle van de Romeinse dichter in *Tijdkrans* als motto gebruikte en vertaalde: *non omnis moriar – niet heel en zal ik sterven*.⁷ Maar wij zijn het, dames en heren, wij de lezers, die de dood van de dichter voortdurend voor ons uit moeten schuiven. Ik dank u.

⁶ Anton van Wilderode, *Voltooid mijn monument. De Oden van Horatius*, Leuven, Davidsfonds/Clauwaert, 1995, p.155.

⁷ Guido Gezelle, *Volledig dichtwerk*. Redactie Jozef Boets, Tielt/Kapellen, Lannoo/Pelckmans, 1999, p. 769.